

11. Єдиний реєстр громадських формувань [Електронний ресурс]. – 12.12.2011. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/parties>. – Назва з екрану.
12. Поліщук І. Політико-культурний фактор в електоральному процесі перехідного суспільства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2006/Polischuk.pdf.
13. Балага має намір розширити електоральне поле для Ющенка // Главред. — 2008. — 20 лютого. — С. 18.

*Дьоміна Оксана Сергіївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
НПУ імені М.П. Драгоманова*

УДК 34:008

ФУНКЦІОНАЛЬНА РОЛЬ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті розглядаються функції правової культури. „Функція” означає напрям, предмет і зміст діяльності. Саме через функції правової культури реалізуються потреби суспільного розвитку, яким надається нормативне вираження в правових нормах.

***Ключові слова:** правова культура, функції правової культури, правова соціалізація, правова установка, правова поведінка.*

В статье рассматриваются функции правовой культуры. „Функция” означает направление, предмет и содержание деятельности. Именно через функции правовой культуры реализуются потребности общественного развития, которым предоставляется нормативное выражение в правовых нормах.

***Ключевые слова:** правовая культура, функции правовой культуры, правовая социализация, правовая установка, правовое поведение.*

The functions of legal culture are examined in the article. A „function” means direction, object and maintenance of activity. Exactly through the functions of legal culture the necessities of community development, which get normative expression in legal norms, will be realized.

***Keywords:** legal culture, functions of legal culture, legal socialization, legal installations, legal behaviour.*

Наукове дослідження правової культури передбачає вивчення не лише її статичності, а й динаміки, того як вона функціонує, змінюється, як виконує своє соціальне призначення. Для цього використовується поняття «функція» (від лат. *functio* — здійснення, виконання). Воно означає напрям, предмет і зміст діяльності. Визначення поняття функції в дослідженні правової культури дає змогу дослідити її динаміку, діяльнісний характер, здатність і напрям впливу на суспільні відносини.

Функції правової культури реалізуються в рамках її структури. Структурно-функціональний аналіз ґрунтується на визнанні поняття «функція» первинним, вихідним, а поняття «структура» — вторинним, похідним. Ефективність правових норм та інститутів, правових феноменів слід оцінювати з точки зору їх дії, регулятивної здатності та соціальної оптимальності. Саме характер функцій правової культури визначає її структуру, впорядкованість зв'язків, ступінь взаємодії її компонентів. Система соціальних факторів є однією з істотних умов здійснення функціонального підходу в дослідженні правової культури.

Практика свідчить про те, що існує глибокий внутрішній взаємозв'язок між характером та інтенсивністю державних перетворень і рівнем правової культури суспільства. З підвищенням рівня правової культури зростає ефективність діяльності законодавця, управлінська діяльність стає

цілеспрямованішою, результативнішим є процес реалізації правових принципів, дотримання й виконання вимог правових норм. Крім того, від рівня правової культури залежить формування правосвідомості, розробка й застосування законів, системи ціннісно-правових орієнтацій, розв'язання проблеми забезпечення правового становища особи в державі, її соціальної адаптації.

Отже, правова культура виступає одним з істотних факторів стабілізації суспільного й правового розвитку. Охоплюючи життєдіяльність всіх соціальних груп, правова культура не тільки впливає на морально-духовну сторону життя людей, а й сприяє зміцненню економічних і політичних основ суспільства, його правовому розвитку, удосконалюванню форм державності. У цьому проявляється стабілізуючий аспект функціональної ролі правової культури в розвитку державно-правових процесів.

І. А. Кригіна виділяє такі аспекти функціональної ролі правової культури: соціалізуючий, стабілізуючий, інтегративний та детермінуючий [1, с.10].

Соціалізуючий аспект функціональної ролі правової культури проявляється в наступному. Правова культура є однією зі складових загальної культури і водночас виступає як базисна основа, що поєднує в собі правову культуру особи, культуру певних соціальних груп та суспільства в цілому, а також професійну правову культуру. Будучи якісним станом правового життя суспільства, правова культура прямо пов'язана з таким поняттям, як соціалізація особи.

Отже, функціональна роль правової культури в даному напрямі полягає в тому, що вона впливає на соціалізацію суспільства, стимулює її і на зовсім новому рівні спрямовує даний процес у бік удосконалення державності й становлення найвищого типу суспільства — громадянського суспільства.

Функціональна роль правової культури в розвитку державно-правових процесів виражається й у так званому стабілізуючому аспекті. При створенні моделі державного розвитку правова культура покликана не просто забезпечити належне функціонування цієї моделі, а й надати цій моделі елементу стабільності. Стабільний соціальний, а отже, і правовий розвиток суспільства передбачає певний високий рівень життя, матеріальний добробут, духовний і культурний розвиток, соціальну захищеність, високий ступінь суспільної свідомості та самосвідомості і т. д.

Соціальна технологія повинна охоплювати не просто сукупність операційних процедур, а й становити систему діяльності, детерміновану інструментальною системою, структуру управління відповідною діяльністю, сукупність соціальних та економічних наслідків, соціоекологічне оточення, інформаційне середовище, в якому ця діяльність здійснюється.

Тому найважливішою компонентою соціальної технології є і відповідний менталітет, соціально-економічні та інформаційні ресурси, розумність і доцільність людської діяльності, її орієнтованість, насамперед на досягнення культури й цивілізації, що формують певні ціннісні орієнтири. Практика свідчить про те, що існує глибокий внутрішній взаємозв'язок між характером та інтенсивністю державних перетворень і рівнем правової культури суспільства. Як справедливо відзначає І. А. Кригіна, чим вищий рівень правової культури, тим ефективнішою є діяльність законодавця, цілеспрямованішою — управлінська діяльність, результативнішим — процес реалізації правових приписів, дотримання й виконання законів [1, с.52-53].

Разом з тим у стадії становлення правової культури особи, основний зміст і значення якої визначається поступовим створенням і нагромадженням об'єктивних та суб'єктивних передумов процесу формування правової культури, вирішальними можуть бути як нові умови інформаційного суспільства, заснованого на технологіях масової комунікації, так і матеріально-майнова забезпеченість громадян, характер української ментальності, якість стану законодавства, стан гарантованості прав та свобод людини і громадянина в державі.

Існують різні підходи до визначення системи функцій правової культури. Більшість авторів виділяють пізнавальну, регулятивну, інтегруючу, комунікативну, інформаційну (семіотичну), прогностичну, аксіологічну (ціннісно-нормативну), соціалізуючу функції (О. Семітко, О. Аграновська, В. Сальников, О. Скакун, В. Копейчиков, В. Нерсисянц та інші).

О. Ф. Скакун визначає такі функції правової культури:

1) пізнавальну — засвоєння правового спадку минулого і сучасного, вітчизняного і зарубіжного;

- 2) регулятивну — забезпечення ефективного функціонування всіх елементів правової системи та створення стійкого правопорядку;
- 3) нормативно-аксіологічну — оцінка поведінки особи, рівня розвитку законодавства, стану законності і правопорядку згідно з нормами права держави та міжнародними стандартами [2, с.511-513].

Ю. М. Тодика окремо виділяє комунікативну та прогностичну функції правової культури [3, с.85-88].

Пізнавальна функція правової культури озброює людей знаннями, необхідними для діяльності в будь-якій, але переважно у правовій сфері. Це дає змогу людині, особі, громадянину самовдосконалюватися, саморозвиватися, формувати активну громадянську позицію. Фактично ця функція є основоположною, такою, що зумовлює реалізацію всіх інших. Ідентифікаційна функція полягає в тлумаченні потреб людини з огляду на її групову належність та відповідну участь в обстоюванні інтересів цієї спільноти. Орієнтаційна функція характеризує прагнення людини до змістового відображення правових подій, явищ, реалізації прав та свобод у конкретній соціально-правовій системі. Виховна функція сприяє інтелектуальному розвитку людини, формує стійкий інтерес і зацікавленість у суспільно корисній, суспільно-правовій діяльності. Такий інтерес є і найактивнішим збудником правової активності людини. Регулююча функція проявляється у прямому чи опосередкованому впливі на поведінку людини, організації оцінювання існуючих суб'єктів права, правового процесу та прийнятті певних рішень. Ця функція встановлює позитивні правила поведінки, забезпечує координацію соціальних взаємозв'язків суб'єктів права з метою сприяння розвитку відносин, що відповідають інтересам суспільства, держави й окремих громадян. Інтегруюча функція полягає в тому, що за будь-яких обставин та умов правова культура є базисною основою суспільства, його правової системи і сприяє консолідації громадян, політичних сил, створюючи в такий спосіб засади для підтримання існуючого правового режиму в системі влади. Роль цієї функції має постійно зростати в умовах трансформації українського суспільства, створення консенсусних стосунків соціальних груп, поєднання розвитку демократії з відповідальністю, підвищення довіри населення до держави, підтримання суспільного спокою та соціального миру. Завдяки комунікативній функції правової культури напрацьовані в суспільстві досвід, традиції передаються від покоління до покоління. Правові знання й правова інформованість — категорії, тісно пов'язані. Соціальна життєдіяльність індивідумів органічно пов'язана з одержанням та сприйняттям такої інформації. Правова інформація є одним з різновидів соціальної інформації. За допомогою юридичних норм держава сповіщає учасників суспільних відносин про позицію держави щодо необхідної, дозволеної або забороненої поведінки. Шляхом здійснення соціалізуючої функції правова культура сприяє засвоєнню норм — активних регуляторів суспільно-правового життя. Йдеться про правові, соціальні та етичні норми правової поведінки в системі цінностей правової культури, що властива конкретному суспільству. Правова культура виконує ряд взаємопов'язаних соціальних функцій завдяки вираженню правових, групових інтересів, забезпеченню соціального прогресу, насамперед через формування громадянськості, передачу соціально-правового досвіду.

Дещо розгортаючи аналіз функцій правової культури, визначимо, що пізнавально-перетворювальна функція правової культури пов'язана з теоретичною та організаторською діяльністю по формуванню правової держави і забезпеченню становлення громадянського суспільства. Правова культура покликана сприяти узгодженню суспільних, групових і особистих інтересів, поставити людину в центр суспільного розвитку, створити їй гідні умови життя і праці, забезпечити соціальну справедливість, політичну волю, можливість всебічного розвитку індивіда. Ця функція пов'язана зі створенням правових і моральних гарантій таких загальнолюдських цінностей, як чесність і порядність, доброта й милосердя, моральний самоконтроль і совісність, людська гідність і свобода вибору [4, с.54-55].

Праворегулятивна функція правової культури спрямована на забезпечення стійкого, злагодженого, динамічного й ефективного функціонування всіх елементів правової системи. Ця функція реалізується через правові та інші соціальні норми. Завдяки цій функції правова культура забезпечує підпорядкування людей у їхній діяльності певним правилам, реалізацію їхніх потреб,

інтересів, соціальних прагнень та ідеалів, взаємність прав і обов'язків у правових відносинах, вносить елемент упорядкованості в ці відносини [5, с.18-22].

Ціннісно-нормативна функція правової культури виражається за допомогою системи аксіологічних характеристик. Вона проявляється в різноманітних явищах, фактах, які набувають ціннісного значення, відображаючись у свідомості діючих індивідів та людських вчинках, у соціальних інститутах і т. д. Виходячи з цього, правові норми та інші складові правової культури суспільства виступають об'єктами оцінки. Тут йдеться про цінності в праві і про саме право як цінність. Цінності — головна мотиваційна база правової культури. Цінності наповнюють людське буття сенсом, а їх втрата сприймається багатьма як особиста трагедія [6, с.324-385].

Правова культура виконує й комунікативну функцію, тому що еталони, вироблені правовою культурою, заохочують результативне правове спілкування суб'єктів права. Забезпечуючи спілкування громадян у правовій сфері, вона існує через це спілкування і впливає на нього. Тут мається на увазі не тільки безпосереднє спілкування громадян у сфері дії права, а й непряме «спілкування» з особами, що належать до попередніх поколінь, або з нашими сучасниками, з якими ми особисто не знайомі або які віддалені від нас у просторі і часі. Таке спілкування опосередковується юридичними засобами й сьогодні значно розширюється у зв'язку з удосконаленням засобів масової інформації.

Крім того, призначення цієї функції полягає у визначенні ставлення до правової культурної спадщини, до інших типів сучасної правової культури, оволодінні соціокодом правової культури різних епох.

Правова культура конкретного суспільства не може успішно розвиватися без залучення до інших правових культур. Досвід навіть недавнього історичного минулого нашої країни показав, які сумні наслідки мають спроби обмежити культуру, у тому числі й правовий її зріз, лише власними рамками, закресливши культурну спадщину минулого і припинивши зв'язок з культурним життям інших сучасних держав. Правова культура повинна акумулювати в собі прогресивні досягнення всіх типів правових культур як нинішніх, так і минулих епох. Зрештою, комунікативна функція правової культури забезпечує ідейно-правові зв'язки громадян, спадкоємність правового досвіду і вдосконалення суспільства, формування й підвищення правової культури індивідів.

Прогностична функція правової культури охоплює правотворчість і реалізацію права, проблеми зміцнення законності й правопорядку, забезпечення правомірної поведінки громадян, їх громадянської активності, включає аналіз тенденцій, характерних для всієї правової системи. Нині елементи наукового прогнозування й планованості, наприклад, у законодавчій діяльності, стали дещо помітнішими, хоча плановість і послідовність розробки та прийняття законодавчих актів ще не досягла належного рівня [7; 3].

Правова культура виконує також інтегративну функцію, спрямовану на збереження цілісності суспільства. Вироблення правових еталонів виходить із необхідності збереження цілісності суспільства й підтримання надалі цієї цілісності. Метою створення норм є збереження суспільства як такого. У суспільстві здійснюється постійне відтворення цієї функції. Панування нетрадиційного напрямку думок про право, нетрадиційної юридичної діяльності та нетрадиційного викладу законодавчого матеріалу призводить до конфліктогенності суспільства, що триватиме доти, доки нетрадиційні правові цінності, що виявилися при їхньому застосуванні соціально результативними, не будуть адаптовані в рамках даної правової культури або відкинуті нею. Ця функція спрямована на об'єднання соціальних утворень, досягнення політичного і юридичного консенсусу як адекватного розуміння змісту й цінностей правових приписів усіма членами суспільства. Інтегративна функція забезпечує об'єднання всіх правових інститутів з правовою поведінкою та правовою діяльністю в єдине ціле, їх взаємодію з такими соціальними інститутами, які дають змогу забезпечити цілісність соціуму [8, с.115].

Функція правової соціалізації спрямована на засвоєння індивідом упродовж його життя правових знань, норм і цінностей, досвіду суспільства, до якого він належить. Правова соціалізація - це також перетворення цих норм в особисті орієнтири та установки, внаслідок чого формується правова свідомість, позиція, тобто певний рівень правової культури. Правову соціалізацію можна

визначити і як показник, що відображає якісну специфіку та рівень правової інформованості, компетентності, переконаності, громадянськості, соціально-правової активності, адаптованості особи до наявних правових реалій. Об'єктом правової соціалізації є не лише окремі індивіди, а й суспільство в цілому.

Основними інститутами правової соціалізації виступають: сім'я, система освіти, суспільство, держава з її організаціями. Каталізатором правової соціалізації найчастіше виступають суспільні, політичні та економічні кризи. Індикатором успішності соціалізації є ідентифікація особи з країною, засвоєння нею суспільної мети.

Функція правової соціалізації органічно пов'язана з виховною функцією правової культури, яка спрямована на цілеспрямований постійний вплив на особу з метою формування у неї розвиненої правосвідомості й активної правомірної поведінки, формування певної суми правових знань, умінь, навичок.

Правосоціалізуюча функція правової культури може бути осмислена крізь призму формування правових якостей особи. Безумовно, на цей процес істотно впливає правова дійсність. Разом з тим необхідна цілеспрямована правовиховна робота, важливі заходи з організації юридичної освіти населення, надання йому юридичної допомоги, активізації процесів самовиховання особи [9].

Одним з найважливіших факторів формування та утвердження життєздатності правової культури є легітимність існуючої системи й діючого в кожний даний момент політичного і державного режимів. Більше того, в системі цінностей, орієнтацій, настанов, стереотипів, які становлять правову культуру, центральне місце займають елементи, що сприяють формуванню й збереженню правової системи.

Виділення структурно-функціональних елементів правової культури є досить умовним, тому що немає правової діяльності, що здійснюється окремо від правової свідомості, а правосвідомість може виявитися лише в правовій діяльності та її результатах — правових актах. Нарешті, всі складові правової культури не можуть існувати без свого носія — суб'єкта — людини, групи людей, населення в цілому.

Література:

1. Крыгина И.А. Правовая культура, правовое воспитание и управление правовоспитательным процессом в современном российском обществе: Дис... канд. юрид. наук. – Ростов-на-Дону, 1999. – 189 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / О. Ф. Скакун. — Харків: Консум, 2001. — 656 с.
3. Тодика Ю. М. Конституційні засади формування правової культури / Ю.М. Тодика [Монографія]. – Харків: Райдер, 2001. – 160 с.
4. Керимов Д. А. Методология права: Предмет, функции, проблемы философии права / Д.А. Керимов - 4-е изд. - М.: Изд-во СГУ, 2008. - 521 с.
5. Сорокин В.Д. Правовое регулирование: предмет, метод, процесс / В.Д. Сорокин. – СПб: Юрид. центр пресс, 2003. – 659 с.
6. Поляков А.В. Право и ценности // Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: Курс лекций. / А.В. Поляков - СПб.: Издательский дом С.-Петербург. гос. ун-та, 2004. – 864 с.
7. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / Ю. С. Шемшученко, О.В. , Скрипнюк, І.О. Кресіна та ін.. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 623 с.
8. Горбатенко В. П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть / В. П. Горбатенко. – К.: Академія, 1999. – 239 с.
9. Андрейцев В.І., Андрейцев В.В. Правнича освіта в Україні: проблеми теорії та практики: Навч.-практ. посібн. – К.: Національний університет ім. Т. Шевченка, 2000. – 768 с.